

พระธาตุศรีสองรักแห่งเมืองด่านซ้าย: ความหมายและการนิยามความหมายในบริบทการท่องเที่ยว Phra That Sri Song Rak Stupa of Dan Sai: Meaning and Definition in Tourism Context

นพพล แก่งจำปา^{1*} และ สก็อต แลร์ด.โรลสตัน¹
Nopphon Kaengjampa^{1*} and Scott Laird Rolston¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและการนิยามความหมายต่อพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในบริบทการท่องเที่ยว วิธีการศึกษาใช้วิธีการศึกษาตามแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลที่ใช้ศึกษาได้จากการสัมภาษณ์ประชาชนในเมืองด่านซ้าย จังหวัดเลย ประกอบกับข้อมูลจากเอกสาร และนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

การศึกษาพบว่า พระธาตุศรีสองรักสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ภายใต้ความร่วมมือระหว่างอาณาจักรอยุธยาและล้านช้าง ทำหน้าที่เป็นเหมือนเครื่องหมายแสดงขอบเขตพระราชอำนาจของอาณาจักรทั้งสอง อย่างไรก็ตามชาวบ้านได้แปรเปลี่ยนความหมายพระธาตุศรีสองรักให้กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อและระบบคุณค่าของตน ขณะเดียวกันในปัจจุบันที่ทุกภาคส่วนเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยว พร้อมกับมีความพยายามส่งเสริมกันอย่างเข้มข้น การท่องเที่ยวได้เปิดโอกาสให้คนด่านซ้ายได้แสดงออกซึ่งตัวตน และความแตกต่างทางวัฒนธรรม ผ่านการผลักดันพระธาตุศรีสองรักให้กลายเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ขึ้นมา

คำสำคัญ: พระธาตุศรีสองรัก, เมืองด่านซ้าย, การท่องเที่ยว

Received : 8 ตุลาคม 2564
Revised: 11 ธันวาคม 2564
Accepted : 17 มกราคม 2565

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

*Corresponding author: nopphon.tab@gmail.com

ABSTRACT

This essay aims to present meaning and definition of Phra that sri song rak stupa in the tourism context. The historical approach was applied. Data was collected by means of interviews and documentary analysis, and presented by descriptive analysis.

The results of the study found that; Phra that sri song rak stupa was built during the 22nd Buddhist century under the cooperation between the Ayutthaya and the Lan xang kingdom to act as a sign indicating the scope of the royal powers of the two kingdoms. However, the villagers have defined Phra that sri song rak stupa as a sacred place according to their beliefs and value system. At present, all sectors see the economic benefits of tourism along with intensive efforts to promote. Tourism has given Dan Sai people the opportunity to express themselves. and cultural differences through pushing Phra that sri song rak stupa to become “Tourist space”

Keywords : Phra That Sri Song Rak Stupa, Dan Sai, Tourism

บทนำ

พระธาตุ เจดีย์ หรือสถูป² คล้ายคลึงกับสรรพสิ่งอื่นๆ ที่กลายเป็นสิ่งซึ่งมีความหมายต่อมนุษย์ขึ้นมาได้ ก็เพราะมนุษย์ได้เข้าไปกำหนดความหมาย ด้วยความรู้ การนิยาม และธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ โดยในทางพุทธศาสนา ความหมายของพระธาตุ เจดีย์ หรือสถูปเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ (ตำราจรรยาบรรณ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา.2545) อย่างไรก็ตาม ความหมายของพระธาตุ เจดีย์ หรือสถูป มิได้มีเพียงในแง่มุมมองของพุทธศาสนาเท่านั้น แต่สามารถมีความหมายได้หลายนัยยะ ตัวอย่างเช่น งานศึกษาของเอเด

เรียน สนอดกราส ที่พยายามค้นหาความหมายของสถูปโดยอาศัยการตีความรูปแบบสถาปัตยกรรมและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เขาพบว่าสถูปคือตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางจักรวาล และเป็นเครื่องหมายของโลกทั้งมวล (สนอดกราส,เอเดเรียน.2541) หรือในแง่มุมมองทางการเมืองการปกครอง ที่ศรีศักร วัลลิโภดมแสดงให้เห็นว่าพระธาตุเจดีย์คือกลไกอย่างหนึ่งที่หลอมรวมความหลากหลายของผู้คนในอาณาจักรหนึ่งๆเข้าไว้ด้วยกันโดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของเมือง หรือ “หลักบ้านใจเมือง”(ศรีศักร วัลลิโภดม.2546) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การศึกษาถึงความหมายของพระธาตุเจดีย์ หรือสถูปดังที่กล่าวไปข้างต้น ให้ความสำคัญกับ

² คำเรียก พระธาตุ,เจดีย์ หรือ สถูป มีความหมายที่กำกวม คุ่มเครือ และมักได้รับการเรียกขานปะปนกันจนสับสน เช่น สถูปและเจดีย์ที่มักเข้าใจกันว่าเป็นสิ่งเดียวกัน แต่แท้จริงแล้วกลับมีความหมายต่างกัน สถูป หมายถึง สถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อที่ลูกหลานได้เคารพสักการะ ส่วนเจดีย์นั้นมาจากเจดีย์ยะ หรือเจดีย์ยะ หมายถึงสิ่งของหรือสถานที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกถึงบุคคล ไม่ได้บรรจุอัฐิธาตุไว้ ทว่าคนไทยกลับใช้ในความหมายเดียวกัน (ศิลปากร.2533)

2470 ที่ได้ยืนยันถึงความสำคัญของพระธาตุศรีสองรักต่อผู้คนที่อาศัยอยู่รายรอบ อีกคำรบหนึ่ง เขากล่าวว่า **ผู้คนเคารพเจดีย์แห่งนี้มาก แม้แต่เด็กกำลังร้องไห้อยู่ถ้ากล่าวถึงพระธาตุศรีสองรักแล้วก็หยุดร้องให้ทันที** (บุญมา เสริฐศรี.2539:219) นอกจากนี้ คำให้สัมภาษณ์ของอดีตเจ้าแม่นางเทียมด่านซ้าย ยังทำให้ทราบว่าขอบเขตแรงศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระธาตุศรีสองรักนี้ครอบคลุมพื้นที่ซึ่งอยู่แวดล้อมด่านซ้ายอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่พื้นที่อำเภอวังทอง อำเภอนครไทย อำเภอชาติการ จังหวัดพิษณุโลก อำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอเมือง อำเภอภูเรือ อำเภอท่าลี่ อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย (คำฟูง เชื้อบุญมี.2553:สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม มาตรฐานการกำหนดสถานะของเมืองด่านซ้ายในข้างต้น เริ่มเปลี่ยนไปเมื่ออย่างเข้าสู่ ทศวรรษ 2500 เมื่อด่านซ้ายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งตามภูมิศาสตร์รัฐไทย วิธีคิดและแนวทางการพัฒนาจากภายนอกโดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐที่มองว่าวิถีชีวิตและระบบความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวบ้านปฏิบัติต่อพระธาตุศรีสองรักนั้นเป็นความมมงาย เป็นเรื่องของชาวบ้านที่ไม่มีการศึกษาทางไกลความเจริญ จำเป็นที่จะต้องกำจัดออกไป เพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมนานาอารยประเทศ พร้อมกันนั้นก็ได้เข้ามาปฏิบัติต่อพระธาตุศรีสองรักในเชิงการเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ปราศจากความหมายหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดๆ สามารถนำสิ่งต่างๆ เข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามองค์ความรู้ที่ตนสมาทาน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการผ่านกลไกสำคัญอย่างกรมศิลปากรและกรมการศาสนาที่มองว่าพระธาตุศรีสองรักนั้นเป็น “วัด” ในทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังพยายามผนวกรวมพระธาตุศรีสองรักให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ (ราชกิจจานุเบกษา. 2478:3698) พร้อมกับได้เข้ามาดำเนินการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าให้กับพระธาตุศรีสองรักอย่างเป็นทางการในช่วงทศวรรษ2510 ด้วยการส่งนักวิชาการเข้ามาอ่านและแปลจารึกที่พบในบริเวณพระธาตุพร้อมกับพิมพ์เผยแพร่ให้สาธารณชนได้รับรู้ในปี พ.ศ.2512 (ประสาร บุญประคอง. 2512) ต่อมาในปี พ.ศ.2518 เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้พบว่าจารึกพระธาตุศรีสองรักหลักจริงนั้นอยู่ที่หอพระแก้วเมือง

เวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งกรมศิลปากรเล็งเห็นว่า **“เป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของอักษร ภาษา รวมทั้งประวัติศาสตร์ของไทยในสมัยอยุธยาตอนต้นจึงติดต่อขอความอนุเคราะห์จากกระทรวงการต่างประเทศ โดยมีหนังสือที่ ศธ ๐๗๐๙/๒๗๔๔๑ ลงวันที่ ๑๑กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ เพื่อขอให้จัดทำสำเนา หรือถ่ายภาพจารึกพระธาตุศรีสองรัก และต่อมากกระทรวงการต่างประเทศก็ได้มีหนังสือ ที่กต๐๗๐๓/๔๑๖๓๓ลงวันที่๒๒กรกฎาคม ๒๕๒๓นำส่งสำเนาภาพถ่ายจารึกจำนวน๒ชุดรวม๔แผ่น โดยกรมศิลปากรต้องจ่ายเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการทำสำเนาจารึกที่ส่งมานั้นเป็นเงิน๑,๖๔๔กิโลบาทเป็นเงินไทยเวลานั้น๓๔๔.๒๐บาท สำเนาจารึกดังกล่าวเจ้าหน้าที่งานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ รับไว้เมื่อ ๕ สิงหาคมพ.ศ.๒๕๒๓”**(คงรูปแบบตัวเลขตามเอกสารต้นฉบับ.ศิลปากร,กรม.อ้างแล้ว:290)

การดำเนินกิจกรรมของกรมศิลปากรดังกล่าว ใช่ว่าจะเป็นเพียงการเห็นความสำคัญและพยายามยกระดับองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ท้องถิ่นขึ้นมา มีส่วนในการสร้างอดีตของชาติ แต่ยังมีประเด็นของการตอกย้ำองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบเรื่องเล่าแห่งชาติที่มีแนวเรื่องลำดับเวลาตามยุคสุโขทัย อยุธยาและกรุงเทพฯ ไปพร้อมกันด้วย อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่ากรมศิลปากรต้องเสียค่าใช้จ่ายให้แก่รัฐบาล สปป.ลาวในขั้นตอนการดำเนินการซึ่งมีนัยยะกีดกันและตัดขาด สปป.ลาวออกจากความเป็นเจ้าของพระธาตุศรีสองรักไปโดยปริยาย ทั้งๆ ที่หลักฐานด้านจารึกได้บ่งชี้ว่าบรรพบุรุษของทั้งสองประเทศต่างมีส่วนในการสร้างพระธาตุฯ ร่วมกัน

ในปี พ.ศ.2525 กรมศิลปากรยังได้เข้ามากำหนดขอบเขตที่ดินและจัดทำแผนผังในบริเวณโบราณสถานพระธาตุศรีสองรักให้มีขอบเขตที่แน่นอน โดยในเอกสารตามประกาศของกรมศิลปากร ระบุว่าปริมาณจำนวนที่ดินบริเวณพระธาตุศรีสองรักนั้นมีจำนวนทั้งสิ้น 4 ไร่ 1งาน 7 ตารางวา(ราชกิจจานุเบกษา.2525) นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2535 กรมการศาสนายังขึ้นทะเบียนให้พระธาตุศรีสองรักเป็นในวัดท้าวราชอาณาจักรไทย โดยระบุว่าวัดพระธาตุศรีสองรักนั้นได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มาตั้งแต่ปี พ.ศ.

2109แล้ว (การศาสนา,กรม.2535:76)

กระแสธารของวิถีคิดและวิถีปฏิบัติต่อพระธาตุศรีสองรักของทั้งกรมศิลปากรและกรมการศาสนาข้างต้น เห็นได้ชัดว่ามีได้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบความเชื่อของชาวบ้านในด้านซ้าย ดังจะเห็นได้จากการต่อต้านคัดค้านการยกสถานพระธาตุศรีสองรักเป็นวัดในพระพุทธศาสนาในช่วงปี พ.ศ.2558 เป็นต้น (ไทยรัฐออนไลน์.2558:ออนไลน์) ซึ่งการเลื่อนไหลของความหมายจากการเป็นพุทธสถานในการนิยามของชนชั้นปกครอง มาสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อและระบบคุณค่าของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า พระธาตุศรีสองรักไม่ได้มีความหมายตายตัว แต่เป็นพื้นที่ซึ่งเปิดโอกาสให้แก่การสร้างความหมายใหม่ๆ ตามเงื่อนไขและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปได้โดยตลอดโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อก้าวเข้าสู่ ทศวรรษ 2520 ท่ามกลางการขยายตัวของวัฒนธรรมท่องเที่ยวในสังคมไทย รวมทั้งการสนับสนุนส่งเสริมจากทุกภาคส่วนอย่างเข้มข้น พระธาตุศรีสองรักจึงถูกนิยามความหมายใหม่ซ้อนทับลงไป จากกลุ่มสังคมต่างๆ ทั้งในด้านซ้ายและภายนอก

2.การนิยามความหมายพระธาตุศรีสองรักและตัวตนคนด่านซ้ายในบริบทการท่องเที่ยว

“...การจะเข้าชมหรือนมัสการพระธาตุศรีสองรักนี้ ผู้เข้าชมหรือผู้มนัสการจะไปโดยลำพังไม่ได้ จะต้องให้ “แสน” คนใดคนหนึ่งเป็นผู้นำไปและเมื่อเข้าประตูบริเวณวัดซึ่งพระเจดีย์ประดิษฐานอยู่ต้องถอดรองเท้าออกก่อน แต่การเข้าชมหรือนมัสการพระธาตุในปัจจุบัน (พ.ศ.2528) นับว่าสะดวกมาก เพราะได้มีคณะ “แสน” เปลี่ยนเวรกันไปเฝ้าและอำนวยความสะดวกอยู่บริเวณวัดพระธาตุศรีสองรักแล้ว...”(สาร สารทัศน์นันท.2528:28)

ในช่วงทศวรรษ 2520 ที่ทุกภาคส่วน เล็งเห็นถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยว พร้อมกับมีความพยายามส่งเสริมกันอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งองค์กรซึ่งรับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวและบรรจุเข้าไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.

2520-2524) โฆษณาประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวภายใต้คำขวัญต่างๆ ค้นหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแปลกใหม่ ฯลฯ ด้วยความที่การท่องเที่ยวนั้นสัมพันธ์อยู่กับ “ตลาด” ความแตกต่างหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น สถานที่ ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญในการขายได้หรือทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางเข้ามาเที่ยวชม

ความแตกต่างหลากหลายนี้เอง เอื้อให้เกิดการเปิดพื้นที่ หรือเป็นเวทีให้ชาวบ้านได้เข้ามาประชันขันแข่ง ช่วงชิงและนิยามความหมายใหม่ๆ แก่พระธาตุศรีสองรัก ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นการมุ่งให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวพระธาตุศรีสองรักในเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นการมุ่งที่จะให้พระธาตุศรีสองรัก และวิถีปฏิบัติต่อพระธาตุศรีสองรัก กลายเป็นที่รับรู้แก่สังคมภายนอกในวงที่กว้างขึ้น อันจะนำมาซึ่งแสดงตัวตน เพื่อให้เกิดการรับรู้ถึงการมีอยู่ของคนด่านซ้ายไปพร้อมกันได้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของคนด่านซ้ายที่วิถีชีวิตและระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและผีเจ้านายของพวกเขา เคยถูกมองว่า ความมมง่าย เป็นเรื่องของชาวบ้านที่ไม่มีการศึกษาทางไกลความเจริญ ด้วยแล้ว การท่องเที่ยวอาจเป็นสิ่งที่มาปลดปล่อยวิถีชีวิตที่ถูกจำกัดของพวกเขาเหล่านั้นให้โลดเล่นอยู่ในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างไม่ขัดเขิน

มีหลักฐานที่แสดงถึงความพยายามจะทำให้พระธาตุศรีสองรักเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ตั้งแต่ก่อน ทศวรรษ 2520 เป็นต้นว่าในช่วงทศวรรษ 2480 พระธาตุศรีสองรักในด่านซ้ายถูกใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดเลย (ราชกิจจานุเบกษา.2547) ปราบกฏการณดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการแนะนำเผยแพร่พระธาตุศรีสองรักให้เป็นที่รับรู้แก่ภายนอกอีกทางหนึ่ง หรือข้อมูลเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักซึ่งรวมอยู่ในหนังสือ “อนุสรณ์ฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ชุด จังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย”(เรื่องจังหวัดต่างๆในประเทศไทย เล่ม3.2500) รวมไปถึงหนังสือที่แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวในเมืองไทยซึ่งเขียนโดยสามัญชนยุคแรกๆ อย่าง “เที่ยว71 จังหวัดรอบเมืองไทย” ของประยูทธ สิทธิพันธ์ ก็มีเนื้อหาที่บ่งบอกว่าพระธาตุศรีสองรักในด่านซ้ายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแห่งเดียวในจังหวัดเลย และเป็น **อนุสาวรีย์ที่มีไม่มากนักในโลก** (ประยูทธ สิทธิพันธ์.2503:522)

อย่างไรก็ตาม ความเคลื่อนไหวดังกล่าวยังไม่มีความเพียงพอที่จะสร้างให้พระธาตุศรีสองรักกลายเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ที่เป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวอย่างในปัจจุบันได้ เนื่องจากยังมีข้อจำกัดและอุปสรรคมากมายที่ขัดขวางการเดินทางมาท่องเที่ยวพระธาตุศรีสองรัก นับตั้งแต่ระบบการคมนาคมขนส่งที่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะการท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีเส้นทางหรือโครงข่ายขนส่งที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนสามารถติดต่อเชื่อมโยงกับพื้นที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงได้ ถ้าขาดการคมนาคมขนส่งที่ดีแล้ว แม้ว่าแหล่งท่องเที่ยวแห่งนั้นจะมีคุณค่าสูงเพียงใด แหล่งท่องเที่ยวแห่งนั้นย่อมไร้ความหมาย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548:52) หรือ การขาดสิ่งอำนวยความสะดวกไว้บริการนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการยังชีพ เช่น ระบบการสื่อสาร ระบบน้ำ ระบบไฟฟ้า การสาธารณสุข ฯลฯ ซึ่งในด้านซ้ายปัจจัยต่างๆ ทางการท่องเที่ยวเหล่านี้ กว่าจะสมบูรณ์พร้อมก็ล่วงเลยเข้าสู่ช่วงทศวรรษ 2520 เข้าไปแล้ว ซึ่งประจวบเหมาะกับการแสวงหาส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งจากรัฐบาลและเอกชนที่เป็นไปเข้มข้น ผลที่ตามมาคือ กลุ่มสังคมต่างๆ ในด้านซ้าย ต่างพยายามนำเสนอ สถานที่รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมของตนให้เป็นที่รับรู้แก่สังคมภายนอกอย่างหลากหลาย แน่นนอนว่ามีพระธาตุศรีสองรักรวมอยู่ด้วย

เริ่มจากข้าราชการมหาดไทย ซึ่งในที่นี่อาจเรียกได้ว่า “ข้าราชการชายแดน” ที่ภายหลังการผลักดันให้พระธาตุศรีสองรักเป็นตราประจำจังหวัดตามทีกล่าวไป พวกเขาได้ร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรเอกชน รวมทั้ง “ปัญญาชนท้องถิ่น” เพื่อจัดทำประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคขึ้น จนเกิดเป็นหนังสือ “ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเลย” ในปี พ.ศ.2525 โดยภายในเนื้อหาของหนังสือ นอกจากบรรจุข้อมูลพื้นฐานและประวัติความเป็นมาของจังหวัดเลยแล้วยังมีการแนะนำสถานที่สำคัญๆ ของแต่ละอำเภอไว้มากมาย ซึ่ง แน่นนอน ข้อมูลเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักย่อมมีพื้นที่ในหน้ากระดาษของหนังสือเล่มดังกล่าวด้วย (มหาดไทย, กระทรวง.2525) นอกจากนี้ยังมี “ชาวบ้านร้านตลาด” และกลุ่มสังคมอื่นๆ ในด้านซ้าย โดยเฉพาะ “ผู้นำทางพิธีกรรมประเพณี” อย่างเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม พ่อแสน นางแตงที่ได้ปรับตัวเข้ากับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป โดยหันมา

ร่วมกัน ซ่อมแซม รวมทั้งทำนุบำรุงรักษาพระธาตุศรีสองรักให้สมสมัย เช่น การซ่อมแซมในส่วนบริเวณย่อมุมไม้สิบสองทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ.2478 เนื่องจากฝนได้ตกหนักจนทำให้พระธาตุศรีสองรักพังลงมาและแก้วแหวนเงินทอง เครื่องรางของขลัง ที่บรรจุอยู่ภายในองค์พระธาตุก็หล่นร่วงลงมากองกับพื้นดินด้วย โดยการซ่อมแซม เจ้าพ่อกวน นางเทียม แสน นางแตงได้เก็บรักษาวัตถุมงคลบรรจุไว้ พร้อมทั้งได้ช่วยกันปั้นอิฐซ่อมแซมบูรณะไว้ตามเดิม หรือในวันที่16กรกฎาคม พ.ศ.2532 ที่เกิดฟ้าผ่าตรงยอดพระธาตุ ชาวบ้านซ้าย ได้นำเศษของอิฐปูนที่กะเทาะออกมาจากองค์พระธาตุสร้างเป็นเจดีย์จำลอง บรรจุไว้ ณ บริเวณใต้ต้นโพธิ์ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ให้เห็นเป็นประจักษ์มาจนกระทั่งทุกวันนี้ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย.2547:38-39)

นอกจากการบูรณะซ่อมแซมในส่วนขององค์พระธาตุแล้ว บริเวณภูมิทัศน์โดยรอบก็เป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่คนด้านซ้ายช่วยกันขุดสีฉวีวรรณให้พระธาตุศรีสองรักนั้นงามตา สวยงาม ร่มรื่น น่าเข้ามาเที่ยวชม โดยเฉพาะบทบาทของคณะ “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ที่มีบทบาทในการปรับปรุงและดูแลภูมิทัศน์ของพระธาตุกันอย่างเข้มข้นเป็นต้นว่า ในสมัยเจ้าพ่อกวนแฉว เชื้อบุญมี (พ.ศ.2512-2531) ได้ดำเนินการปฏิสังขรณ์เจดีย์และได้ปรับปรุงบริเวณพระธาตุศรีสองรักหลายอย่าง ทั้งเปลี่ยนเส้นทางเข้าออกพระธาตุจากทางด้านทิศตะวันตกมาเป็นตะวันออกเพื่อให้ง่ายต่อการตัดถนนที่มีขึ้นใหม่ สร้างและบูรณะสถาปัตยกรรมที่อยู่รายรอบพระธาตุ ทั้งสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำหมัน บันไดนาคทางขึ้นพระธาตุ บูรณะอุโบสถ สร้างศาลารายรอบเจดีย์ศรีสองรัก รวมไปถึงการปรับปรุงลานรอบบริเวณเจดีย์ศรีสองรักด้วยการปูกระเบื้องและจัดสวนหย่อม ปลูกต้นไม้ในวรรณคดี (สัมฤทธิ์ สุภามา. 2544:58-60)

การเคลื่อนไหวของกลุ่มสังคมต่างๆ ในด้านซ้ายตามที่ได้กล่าวไปนี้ ถึงแม้จะดูสอดคล้องกับทางฝั่งของรัฐแต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งถึงขั้นตอนปฏิบัติการแล้ว จะพบว่าคนด้านซ้ายค่อนข้างมีอิสระที่จะ ซ่อมแซม หรือทำนุบำรุงรักษาไปตามแบบฉบับของตนเองอยู่มาก เห็นได้จากการนำเศษส่วนของพระธาตุที่พังลงมาไปจำลองพระธาตุศรีสองรัก

ขึ้นใหม่ การบูรณะอุโบสถ รวมทั้งปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์รอบๆ พระธาตุฯ ที่แผนผังหรือกรอบที่กรมศิลปากรกำหนดไว้ นั้นแทบไม่มีความหมาย ที่สำคัญคณะ “ผู้นำทางพิธีกรรมประเพณี” ยังมีบทบาทในการดูแลพระธาตุฯ มากกว่าพระภิกษุสงฆ์

ไม่เพียงแต่ร่วมกันซ่อมแซม หรือปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของพระธาตุศรีสองรักเท่านั้น กลุ่มสังคมต่างๆ ในด้านซ้าย ยังมีการลงขันเพื่อสมทบงบประมาณการบูรณะพระธาตุศรีสองรักและบริเวณวัดพระธาตุศรีสองรักอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการผ่านการจัดพิมพ์และจัดจำหน่ายหนังสือ “ตำนานพระธาตุศรีสองรัก” ซึ่งมีสาร สารถศานันท์ “ปัญญาชนท้องถิ่น” ในด้านซ้ายเป็นผู้นำคนสำคัญ (สาร สารถศานันท์. อังแล้ว) ผลของการจัดพิมพ์พร้อมกับจัดจำหน่ายหนังสือ “ตำนานพระธาตุศรีสองรัก” ดังกล่าวนอกจากจะนำมาซึ่งรายได้ที่เป็นจำนวนเงินเพื่อเป็นทุนสำหรับทำนุบำรุงพระธาตุศรีสองรักตามความมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้แล้ว ยังเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักให้เป็นที่รู้จักแก่สังคมภายนอกให้กว้างขวางขึ้นอีกด้วย ซึ่งผลลัพธ์ที่บังปลายก็คือคำโฆษณาเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชมพระธาตุศรีสองรักดีๆ นี้เอง

อนึ่ง ควบคู่ไปกับการผลักดันให้พระธาตุศรีสองรักกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางกายภาพ คนด้านซ้ายยังมีความพยายามเคลื่อนไหวแสดงความแตกต่างทางวัฒนธรรม เพื่อบ่งบอกถึงตัวตน และตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมกับคนอื่น ๆ ว่าตนเป็นใคร มีตัวตน มีวัฒนธรรม ที่แตกต่างไปจากกลุ่มชนในวัฒนธรรมอื่นหรือบ้านอื่นเมืองอื่นอย่างไร อีกด้วย ซึ่งสามารถสังเกตความเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ได้จากการที่พวกเขาบ่งบอกว่าพวกเขาเป็น “ลูกฝั่งลูกเทียน”

“ลูกฝั่งลูกเทียน” เป็นคำที่คนด้านซ้ายจะใช้เรียกแทนกลุ่มของตัวเองเมื่อมีงานเทศกาลหรือเหตุการณ์พิเศษที่จัดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งเป็นงานเทศกาลหรือเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่มีการสัมพันธ์กับผู้คนมากมายหลายตา โดยมักจะได้ยินคำเรียกขานซึ่งสื่อถึงการร่วมแรงร่วมใจของคนด้านซ้าย ในงานนมัสการพระธาตุฯ นี้อยู่เสมอๆ เช่น “...เป็นที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่งครับที่เห็นแรงรักแรงศรัทธาของเหล่าบรรดาลูกฝั่งลูกเทียนที่มีให้แก่พระธาตุศรีสองรักอย่างล้น

หลาม แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวด้านซ้ายได้ช่วยกันสืบทอดและรักษาเอาไว้...” เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า “ลูกฝั่งลูกเทียน” ที่เกิดขึ้นนี้ คือความเคลื่อนไหวของคนด้านซ้ายในการสร้างตัวตนเพื่อแสดงความแตกต่างทางวัฒนธรรม เป็นการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของตนเพื่อเผชิญกับอำนาจที่มาครอบงำ เป็นสำนึกร่วมกันเพื่อตอกย้ำให้เห็นถึงความแตกต่างไปจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ รวมทั้งใช้ตอบโต้กับคำที่คนอื่นเรียกขานตนไปในทางที่ด้อยกว่า ซึ่งพวกเขาได้เลือกหยิบยกเอาลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม คือการเป็น “ลูกฝั่งลูกเทียน” เป็นผู้มีธรรมที่ศรัทธาในองค์พระธาตุศรีสองรักมาเป็นตัวตนของตนเอง เนื่องจากการกลายมาเป็นเมืองชายแดน ชายขอบ ตามภูมิรัฐศาสตร์รัฐไทยสมัยใหม่นั้น นอกจากจะทำให้วิถีชีวิตของคนด้านซ้ายซึ่งผูกพันอยู่กับการนับถือผี และความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ถูกมองว่าเป็นสิ่งงมงาย เป็นเรื่องของชาวบ้านที่ไม่มีการศึกษาและห่างไกลความเจริญตามที่กล่าวไปในข้างต้นแล้ว ผลของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้คนไทยสามารถเข้าถึงและรับรู้ความแตกต่างของพื้นที่ในแต่ละส่วนของประเทศได้อย่างเป็นจริง ยังขบขันภาพลักษณ์ความเป็นพื้นที่ชายขอบ ที่แร้นแค้น ไม่เจริญ ไม่น่าอยู่ ฯลฯ ออกไปอย่างกว้างขวางอีกด้วย คนไทยภาคกลางโดยเฉพาะคนเมืองหลวง หรือกรุงเทพฯ ที่คนด้านซ้ายได้อพยพเดินทางเข้าไปทำงาน ไปเผชิญโชค แสวงหารายได้เพื่อความมั่นคงในชีวิตนั้น มักมองคนด้านซ้ายว่าเป็นคนลาว คนอีสานเป็นคนบ้านนอกต่างจังหวัดที่ยังไม่พัฒนา ด้วยความเจริญทางด้านวัฒนธรรม ในขณะที่คนเลยซึ่งถือได้ว่า เป็นพื้นที่ชายขอบ ตามภูมิศาสตร์รัฐไทยสมัยใหม่ด้วยตนเองต่างอ้างความเป็นศูนย์กลางของจังหวัดและนิยามให้คนด้านซ้ายเป็น “ไทดำ” อันสื่อความว่า เป็นคนบ้านป่า บ้านนอก หรือไม่เจริญ ซ่อนทับลงไปอีก

ด้วยเหตุดังนั้นการเรียกชื่อตนเองว่า “ลูกฝั่งลูกเทียน” อาจเป็นลักษณะของการโต้ตอบทางสังคมต่อการถูกดูถูกเหยียดหยามทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เพราะแม้แต่คนเลยซึ่งถือได้ว่า เป็นพื้นที่ชายแดน ชายขอบ บ้านนอก ด้วยกันเองยังดูถูก คนภาคกลางหรือกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจยิ่งดูถูก คำว่า “ลูกฝั่งลูกเทียน” จึงอาจเกิดขึ้นเพื่อประกาศให้สังคมภายนอกได้รับรู้ว่าพวกเขาเป็นเป็นอารยะ

ชน เป็นคนที่เจริญแล้ว เป็นผู้ที่มีธรรม ไม่ใช่คนป่าเถื่อน ล้าหลัง โดยมีพระธาตุศรีสองรักเป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธาของชุมชน เป็นการแสดงออกทางสังคมเพื่อปกป้องและต่อรองทางอัตลักษณ์ของพวกเขาลุกขึ้นมาทวงถามเรียกร้อง ยืนหยัด ดิ้นรน เพื่อไม่ให้ถูกกระทำ ถูกนิยาม ถูกผลักไล่ให้ตกไปอยู่ภายใต้ภาวะชายขอบแต่เพียงฝ่ายเดียว รวมทั้งการลุกขึ้นมาเพื่อสนองต่อความต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมไทยอย่างสมศักดิ์ศรีและเท่าเทียม ก็เป็นไปได้ ซึ่งด้วยงานนมัสการพระธาตุศรีสองรักนั้น เป็นงานที่ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญ ทั้งในระดับอำเภอ จังหวัด และประเทศ การเคลื่อนไหวเพื่อที่จะประกาศก้องว่าพวกเขาคือ “ลูกฝั่งลูกเหียน” จึงมีผลให้คำประกาศก้องนั้นได้ยินและรับรู้ไปได้กว้างขวาง

3. การเมืองเรื่องการนิยามความหมายพระธาตุศรีสองรักในบริบทการท่องเที่ยว

ความเคลื่อนไหวการนิยามความหมายพระธาตุศรีสองรักและตัวตนคนด่านซ้ายในบริบทการท่องเที่ยวที่ได้อธิบายไปข้างต้น ว่าจะจะมีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวโดยปราศจากความขัดแย้งใดๆ ในทางตรงกันข้าม กลุ่มสังคมที่เข้ามามีบทบาทนิยามความหมายต่อพระธาตุศรีสองรักและแสดงออกซึ่งตัวตนในบริบทการท่องเที่ยว ต่างมีเหตุผลในมุมมองที่แตกต่างกันออกไปทั้งนั้น ที่สำคัญ เมื่อก้าวเข้าสู่ทศวรรษ 2540 ด้วยสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองทั้งภายในและภายนอกสังคมด่านซ้าย ที่ก่อให้เกิดกลุ่มสังคมใหม่ๆ เข้ามาสมทบต่อรอง ช่วงซึ่งความหมายความสำคัญในพระธาตุศรีสองรักภาพของการเห็นต่าง ขัดแย้ง จึงปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด กระทั่งส่งผลให้การท่องเที่ยวสามารถเป็นได้ทั้งโอกาสสำหรับกลุ่มสังคมบางกลุ่ม และวิกฤติสำหรับกลุ่มสังคมบางกลุ่มในคราวเดียวกัน กล่าวคือ

ด้วยการดำรงอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์ของพระธาตุศรีสองรัก คอยดูแลรักษาและเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุศรีสองรัก จึงทำให้ในบริบทของการเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” นี้ “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ได้รับการยกย่องเชิดชูจากหลายฝ่าย เช่น จาก “นักการเมืองท้องถิ่น” ที่ได้เข้ามาเป็นหัวหอกสำคัญในการขับเคลื่อนด่านซ้ายสู่การเป็น “เป็นเมืองวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์อัน

โดดเด่นของประเทศ” อย่างเข้มข้น ภายหลังจากมีอำนาจในทางบริหารอย่างเต็มที่ในช่วงหลังทศวรรษ 2540 โดยการยกย่องเชิดชูและให้ความสำคัญต่อวิถีปฏิบัติของ “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ที่ว่านี้ช่วยให้ “นักการเมืองท้องถิ่น” ในเทศบาลเล็กๆ อย่างด่านซ้าย มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมของการบริหารในภาพกว้างได้ด้วย ดังประจักษ์พยานซึ่งเป็นรางวัลต่างๆ นานา ที่พวกเขาได้รับจากทั้งจังหวัด ภูมิภาค และประเทศ (วารสารรักษ์ด่านซ้าย.2550:12)

“กลุ่มนักวิจัย” โดยเฉพาะนักวิจัยกลุ่ม “ชุมชนนิยม” ซึ่งเชื่อว่า “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” เป็นผู้รู้ในชุมชน เป็นผู้ที่เคยมีสถานะเป็นผู้เกี่ยวข้องอยู่กับกระบวนการเล่าเรื่องของอดีตชุมชนมาก่อน ดังนั้นจึงยกย่องให้ “กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมประเพณี” เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก เมื่อต้องการที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือเข้าไปหาข้อมูลในชุมชน ตัวอย่างเช่น การวิจัยภายใต้โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและชาติพันธุ์ ที่สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือ สกว. ในปี พ.ศ. 2547-2548 ที่พยายามสร้างผู้รู้ในชุมชนให้เป็นนักวิจัยขึ้นมา (ภักดี สืบบุญการณ และคณะ. 2548) หรือ งานวิจัยของรัตนา แสงสว่าง เรื่อง “ห้องสมุดผู้สูงอายุจังหวัดเลย” ที่เข้าไปใช้พื้นที่ด่านซ้ายในการจัดกิจกรรมโดยสร้างเป็นสื่อเล่าเรื่องราวประเพณีของด่านซ้าย แล้วนำมาสร้างเป็นทรัพยากรสารสนเทศ (รัตนา แสงสว่าง.2553) เป็นต้น

นอกจากนี้ ในส่วนของแวดวง “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ยังได้มีการปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อรับกับสภาพการณ์ใหม่ๆ ด้วย เช่น จัดระบบของการทำหน้าดูแลรักษาพระธาตุศรีสองรักให้เป็นระเบียบ อบรม คณะแสนนางแต่งให้อยู่ในวินัย ไม่ให้ประพฤติออกนอกทาง หรือมีการริเริ่มตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ให้เป็นรูปแบบเดียวกันเพื่อจะได้เป็นแนวปฏิบัติที่ดูสวยงาม ฯลฯ (ถาวร เชื้อบุญมี.อ้างแล้ว) กระทั่งส่งผลให้ในบริบทที่พระธาตุศรีสองรักกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว กลุ่ม “ผู้นำทางพิธีกรรมประเพณี” โดดเด่นขึ้นมามากกว่าสังคมอื่นๆ สืบเนื่องกันนั้น ความหมายของพระธาตุศรีสองรักในฐานะการเป็นพื้นที่สิงสถิตของผีเจ้านายที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นชุดความรู้ที่กลุ่ม “ผู้นำทางพิธีกรรมประเพณี” สมารถจินตนาการและเล่นออกมายืนหยัดท้าทายท่ามกลางกระแสความทันสมัย

ของสังคมปัจจุบันได้อย่างองอาจ ตรงกันข้ามกับห้วงเวลา ก่อนหน้า ที่ถูกกระแสวิกฤตมองเป็นเรื่องงมงาย เป็นเรื่องของชาวบ้านไม่มีการศึกษาที่ไม่เจริญ

อย่างไรก็ตาม ความโดดเด่นขึ้นของ “ผู้นำพิธีกรรม ประเพณี” นี้ หาได้เป็นที่พอใจของทุกส่วนภายในสังคมด้าน ชัยไม่ อย่างน้อยก็ในความเห็นของ “ปัญญาชนท้องถิ่น” บางท่านซึ่งมองว่า การมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางสังคม เพื่อประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆ นั้น ทั้งประเพณีในส่วน ที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุศรีสองรัก และประเพณีอื่นๆ ของ “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” บางครั้งได้ทำให้ประเพณีหลาย อย่างผิดเพี้ยนไป (สนอง อุปลา, ร้อยตำรวจเอก.2546:141) รวมไปถึงในส่วนของพระสงฆ์ทั้งที่จำวัดอยู่ในด้านซ้าย และ พระสงฆ์ที่เดินทางเข้ามาเที่ยวชมและนมัสการพระธาตุฯ ต่างก็เล็งเห็นและแสดงทัศนคติไปในทิศทางเดียวกัน เช่น พระครูปลัดชฎิล จันทโชโต เจ้าคณะตำบลด้านซ้าย ที่กล่าวว่า ขณะนี้ประชาชนในพื้นที่ (ด้านซ้าย) นับถือเจ้าพ่อเจ้าแม่กลุ่ม นี้มาก ทำให้พระสงฆ์ไม่สามารถเข้าไปยุ่งเกี่ยวได้เลย โดยเฉพาะผู้ทรงเจ้าเข้าผีเป็นผู้มีนามสกุลเดียวกับผู้บริหารใน เทศบาล (มติชนรายวัน. 2547) หรือความเห็นจากพระสงฆ์ที่ เดินทางเข้ามาเที่ยวชมงานนมัสการพระธาตุฯ ที่ว่า เสียหาย ที่งานธาตุนี้ให้ความสำคัญกับทางฝ่ายผีแต่อย่างเดียว ไม่เห็น ความสำคัญของพุทธศาสนาเลย โดยเฉพาะพระสงฆ์แทบไม่ มีบทบาทอะไรในงานเลย (สีไพร, พระ.2553: สัมภาษณ์) ตลอดจนสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเอง การนิยาม ความหมายพระธาตุศรีสองรักว่าเป็นวัดในทาง พระพุทธศาสนาทำให้มีความพยายามจะเข้ามาจัดการตาม ความเชื่อและระบบความคิดของตน ดังจะเห็นได้จากกรณี การฟ้องร้องต่อศาลจังหวัดเลยขอคืนที่ดิน 106 ไร่ ซึ่ง ครอบคลุมที่ตั้งพระธาตุศรีสองรักและพื้นที่โดยรอบไปดูแล จัดการ โดยยืนยันสถานะภาพความเป็นวัดของพระธาตุศรี สองมาตั้งแต่แรกสร้าง (บ้านเมืองออนไลน์.2564:ออนไลน์)

ในขณะที่กลุ่มสังคมภายในประเทศแสดงออกถึง ความขัดแย้ง ไม่ลงรอย การเข้ามาของหน่วยงานระหว่าง อย่าง สมาคมมิตรภาพลาว-ไทย และสมาคมมิตรภาพไทย-ลาว ในช่วงปี พ.ศ.2537 คือกลุ่มสังคมที่มีบทบาทนิยาม ความหมายอีกชุดหนึ่งซ้อนทับลงไปบนพระธาตุศรีสองรัก โดยสมาคมมิตรภาพลาว-ไทย และสมาคมมิตรภาพไทย-ลาว

เป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์อันดี ระหว่างไทยและลาว ภายใต้การสนับสนุนจากรัฐบาลของทั้ง สองประเทศ เริ่มแรกทั้งสององค์กรได้เข้ามาขออนุญาตใช้ รูปพระธาตุศรีสองรักเป็นตราประจำสมาคม ถัดจากนั้นได้ พยายามรื้อฟื้นความทรงจำ อันขึ้นมึนระหว่างไทยและลาว ผ่านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพระธาตุศรีสองรักซึ่งเคย เป็นเครื่องแทนสัมพันธ์ไมตรีระหว่างอยุธยาและล้านช้าง พร้อมกับสร้างปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรมขึ้นมาค้าจุน ความทรงจำดังกล่าว ด้วยการเข้าร่วมงานนมัสการพระธาตุ ศรีสองรัก ที่จัดขึ้นเป็นประจำในช่วงวันขึ้น12-15 ค่ำ เดือน หกของทุกปีเรื่อยมา (ถาวร เชื้อบุญมี.อ้างแล้ว)

ในปีแรกที่องค์กรที่วันี่เข้าร่วม (พ.ศ. 2538) นายคำผาย บุปผา ประธานสมาคมฯฝ่ายลาว ได้กล่าวถึง ความสำคัญของพระธาตุศรีสองรักที่มีต่อความสัมพันธ์ของ ทั้งสองประเทศว่า

“...เจดีย์ศรีสองรักนี้หากมองในทางประวัติศาสตร์แล้ว เป็น สิ่งยืนยันถึงสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่า ลาวและไทยใน ขณะที่เป็นญาติพี่น้องได้เคยมีความสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน มาก่อน ถึงแม้ว่าประวัติศาสตร์ได้ผันแปรไปอย่างสับสน แต่ประชาชนชาวลาวก็ไม่อาจหลงลืมสัญลักษณ์ดังกล่าว นั้น ได้...” (สัมฤทธิ์ สุภามา.อ้างแล้ว:103)

เห็นได้ชัดว่าเป็นการแสดงถึงความพยายามในการ เลือกรื้อฟื้นความทรงจำและควบคุมสังคมว่าควรจำ ความสัมพันธ์อันดีที่ไทยและลาวเคยมีมาเมื่อครั้งอดีต แล้ว ควรลืมหรือลดทอนความรุนแรงจากความขัดแย้งและความ สูญเสียที่เคยเกิดขึ้นไป ความพยายามรื้อฟื้นความสัมพันธ์ ระหว่างไทยและลาวโดยหยิบยกเอาพระธาตุศรีสองรักเป็น สัญลักษณ์แห่งสัมพันธ์ไมตรีนี้ ทำให้พระธาตุศรีสองรักเป็น ดั้ง “พื้นที่แห่งความทรงจำ” ทำหน้าที่เป็นพื้นที่บรรจุ ร่องรอยหรือก่อรูปของสำนึกแห่งความทรงจำที่ผู้มีอำนาจ อย่างผู้ปกครองทั้งไทยและลาวได้เลือกรื้อฟื้นไว้ให้เป็น “อนุสาวรีย์แห่งสัจจะและไมตรี” ระหว่างไทยและลาวซึ่ง ความหมายดังกล่าวได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจาก “ข้าราชการชายแดน” โดยเฉพาะข้าราชการฝ่ายปกครองทั้ง จากอำเภอ และจังหวัด และยังได้ขยายความความ ของ

พื้นที่ที่แสดงถึงมิตรไมตรีของความสัมพันธ์ไทยลาวจากเดิม ซึ่งจำกัดอยู่แค่เพียงพระธาตุศรีสองรัก ให้ขยายขอบเขตออกสู่เมืองด่านซ้ายทั้งเมือง กระทั่ง ด่านซ้ายถูกหีบยกให้เป็น “ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี” ในที่สุด (อำเภอด่านซ้าย. 2552)

ด้วยผู้บริหารของ สมาคมมิตรภาพลาว-ไทย และสมาคมมิตรภาพไทย-ลาวที่เข้ามา ต่างประกอบไปด้วยผู้มีตำแหน่งใหญ่โตหรือเคยมีตำแหน่งสำคัญในรัฐบาลของทั้งสองประเทศมาก่อน เช่น เป็นรัฐมนตรีบ้าง เป็นที่ปรึกษาแก่ฝ่ายรัฐบาลบ้าง ฉะนั้น เพื่อหน้าตาของด่านซ้ายเอง รวมทั้งจังหวัดเลย “ข้าราชการชายแดน” ในทุกภาคส่วนจึงให้ความสำคัญในการต้อนรับเป็นพิเศษ

ในมุมหนึ่ง การเข้ามาของสมาคมมิตรภาพลาว-ไทย และสมาคมมิตรภาพไทย-ลาว และการให้ความสำคัญจากเหล่าข้าราชการชายแดนที่ว่ามี ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นตัวสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่พระธาตุศรีสองรัก และกับงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก เป็นต้นว่าคำวิพากษ์ของนักวิจัยชุมชนนิยมที่มองว่าขั้นตอนพิธีการเปิดงาน ที่แทรกเข้ามากระทั้งทำให้ อำนาจในการกำหนดรูปแบบของการจัดงานนั้นไม่ได้อยู่ในมือของคนท้องถิ่นอีกต่อไป อีกทั้งคนที่เข้าร่วมงานก็ได้มีเพียงคนที่มีความศรัทธาต่อความเชื่อเดิมเท่านั้น ยังมีคนนอกซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวเข้ามายังงานพิธีอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มเติมในส่วนของการรื่นเริงเข้าไป เช่น มีการเล่นมหรสพจำพวก หมอลำ ลิเก มวย ภาพยนตร์ ฯลฯ อันนำมาซึ่งความอึกทึกครึกโครม ทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมแบบเดิมของชาวบ้าน (ภักดี สืบบุญธรรม และคณะ. อ้างแล้ว: 145-146) หรือจากปฏิกิริยาของ “กลุ่มชาวบ้านร้านตลาด” ที่ไม่พอใจนักกับการมีอิทธิฤทธิ์เหนือตัวพวกเขา โดยเรียกองค์กรข้ามชาติและข้าราชการจากฝ่ายบ้านเมืองรวมๆ กันว่าเป็นกลุ่ม “แขกผู้มีเกิบ” และขอให้พิธีในส่วนของ “แขกผู้มีเกิบ” ดำเนินไปเสร็จก่อน จากนั้นจึงค่อยทยอยเดินทางเข้าไปร่วมงาน ซึ่งปรากฏการณ์นี้สื่อให้เห็นถึงการต่อต้านอยู่เลาๆ เพราะ “เกิบ” หรือรองเท้าในที่นี้หมายถึงรองเท้าหุ้มส้น นานาชนิด ที่ฝ่ายผู้มีอำนาจเห็นว่าเป็นการสุภาพ ตรงกันข้ามกับชาวบ้านที่มีเพียงเกิบคืบ เกิบแตะ หรือรองเท้าลำลองซึ่งทางผู้มีอำนาจมองว่าเป็นเรื่องไม่สุภาพ การบอกว่าพวกเขาไม่ใช่ “แขกผู้มีเกิบ”

ไม่ใช่ว่าเขาไม่มีรองเท้าสวมใส่ แต่หมายถึงระบายหรือแสดงออกซึ่งความไม่พอใจ ที่พวกเขาไม่ได้รับความเท่าเทียมในการกำหนดทิศทางความเป็นไป ของสถานที่สำคัญที่บ้านพวกเขาด้วย

อย่างไรก็ดีด้วยวงของการให้ความหมาย ต่อพระธาตุศรีสองรักที่กว้างขึ้น ไม่จำกัดอยู่แค่เพียงปริมณฑลของด่านซ้ายนี้ ด้านหนึ่งแม้ส่งผลกระทบต่อหลายกลุ่มสังคม เช่น ชาวบ้านร้านตลาด ที่จำต้องสละเวลาในช่วงการพิธีกรรมเพื่อให้ความสำคัญกับ “แขกผู้มีเกิบ” แต่ในขณะเดียวกัน ก็เปิดโอกาสให้บางกลุ่มสังคม มีช่องทางในการสัมพันธ์กับกลุ่มสังคมอื่นๆ ที่กว้างขึ้นได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งไม่ได้มีเพียง “ข้าราชการชายแดน” เท่านั้นที่สังเกตได้อย่างชัดเจนถึงการมีหน้ามีตาจากความเปลี่ยนแปลงของพระธาตุศรีสองรักและงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก กลุ่ม “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ยังเป็นอีกกลุ่มที่ได้รับความสำคัญ จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ด้วย กล่าวคือ

ภายหลังจากการเข้ามาของสมาคมมิตรภาพลาว-ไทย และสมาคมมิตรภาพไทย-ลาว เพื่อขอปรึกษากับเจ้าพ่อ กวนเจ้าแม่ นางเทียมให้เป็นสื่อกลางในการติดต่อขออนุญาต เจ้าชายให้สมาคมฯ ทั้งสอง ใช้รูปพระธาตุศรีสองรักเป็นเครื่องหมายของสมาคมฯ กลุ่ม “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี พร้อมกับ ได้เริ่มสานสัมพันธ์ “ข้ามพรมแดน” ด้วยการส่งตัวแทนเพื่อไปเยือนและเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีอย่างเป็นทางการกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น ในปี พ.ศ. 2537 ที่คณะ “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ได้เดินทางไปเยือนเวียงจันทน์โดยที่หน่วยงานซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุมพรมแดนจำเป็นต้องอำนวยความสะดวกให้ และนับเป็นครั้งแรกที่ตัวแทนของผีเจ้าชายได้เดินทางออกไปต่างประเทศ (ถาวร เชื้อบุญมี. อ้างแล้ว) ซึ่งสานสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของกลุ่ม “ผู้นำพิธีกรรมประเพณี” ดังกล่าวจึงยังเป็นการทำให้ ตัวตนและความสำคัญของพวกเขาในฐานะผู้ทำนุบำรุง ดูแลรักษาพระธาตุ เป็นที่รับรู้แก่สาธารณชนอย่างกว้างไกลไม่จำกัดวงอยู่แต่เพียงขอบเขตของประเทศเท่านั้น

อภิปรายผลการศึกษา

ในทางพุทธศาสนา ความหมายของพระธาตุ เจดีย์

หรือสลูบเป็นสิ่งสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย หรือสลูบ มิได้มีเพียงในแ่งมมของพุทธศาสนา แต่สามารถมีความหมายได้หลายนัยยะ ตัวอย่างเช่น งานศึกษาของเอเดรียน สนอดกราส ที่พบว่า สลูบคือตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางจักรวาล และเป็นเครื่องหมายของโลกทั้งมวล (สนอดกราส, เอเดรียน, อ้างแล้ว) หรือในแ่งมมทางการเมืองการปกครอง ที่ศรีศักร วัลลิโภดม แสดงให้เห็นว่าพระธาตุเจดีย์คือกลไกอย่างหนึ่งที่หลอมรวมความหลากหลายของผู้คนในอาณาจักรหนึ่งๆ เข้าไว้ด้วยกัน โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของเมือง หรือ “หลักบ้านใจเมือง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, อ้างแล้ว) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาถึงความหมายของพระธาตุเจดีย์ หรือสลูบที่ผ่านมา ให้ความสำคัญกับความหมายและการนิยามความหมายอย่างตายตัว ขาดการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงความหมายในเวลาและบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันพระธาตุเจดีย์ หรือสลูบตลอดจนโบราณสถานที่กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้กลายมาเป็นวัตถุบูชาหรือทรัพยากรสำคัญทางการเมืองที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวชม ความหมายของพระธาตุเจดีย์หรือสลูบที่เคยดำรงอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งก็อาจเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการเกิดความหมายใหม่เข้าแทนที่

พระธาตุศรีสองรัก ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นสถานที่หนึ่งที่ได้รับการกำหนดให้มีความหมายที่แตกต่างหลากหลาย สถานที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาและระบบความเชื่อเรื่องผีวิญญาณของ

ชาวบ้าน เป็นทั้งสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หรือเป็นทั้งสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด การศึกษาค้นพบว่า แรกเริ่มพระธาตุศรีสองรักถูกนิยามความหมายให้เป็นสัญลักษณ์แสดงขอบเขตพระราชอำนาจของอาณาจักรอยุธยาและล้านช้าง ขณะเดียวกันก็มีความหมายแห่งการเป็นศูนย์กลางของเมือง หรือ “หลักบ้านใจเมือง” หลอมรวมผู้คนในเมืองให้เป็นหนึ่งภายใต้ระบบความเชื่อเดียวกัน ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของเอเดรียน สนอดกราส และศรีศักร วัลลิโภดม ทว่าความหมายของพระธาตุศรีสองรักไม่ได้หยุดนิ่ง แต่เลื่อนไหลจากการเป็นพุทธสถานในการนิยามของชนชั้นปกครอง มาสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อและระบบคุณค่าของชาวบ้าน ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ซึ่งเปิดโอกาสให้แก่การสร้าง ความหมายใหม่ๆ ตามเงื่อนไขและยุคสมัยที่เปลี่ยนไปได้โดยตลอด

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อก้าวเข้าสู่ ทศวรรษ 2520 ท่ามกลางการขยายตัวขึ้นของวัฒนธรรมท่องเที่ยวในสังคมไทย ในบริบทการท่องเที่ยวที่ว่านี้ พระธาตุศรีสองรักกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักท่องเที่ยว พร้อมกันนั้นก็เปิดโอกาสให้กับกลุ่มสังคมในด้านซ้ายได้แสดงออกซึ่งตัวตน และความแตกต่างทางวัฒนธรรม ในการตอบโต้ทางสังคมต่อการถูกนิยามจากสังคมภายนอกได้ อย่างไรก็ตามความเคลื่อนไหวดังกล่าวหาได้เป็นไปอย่างราบรื่น ตรงกันข้ามรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ต่างมีทั้งการสอดประสาน กลมเกลียว ไปจนถึงการปะทะ ขัดแย้ง ส่งผลให้ความหมายของพระธาตุศรีสองรักในฐานะการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว สามารถเป็นได้ทั้งโอกาสสำหรับกลุ่มสังคมบางกลุ่ม และวิกฤติสำหรับกลุ่มสังคมบางกลุ่มในคราวเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- การศาสนา, กรม.(2535). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
คำฟูง เชื้อบุญมี.(2553) สัมภาษณ์ วันที่ 7 พฤษภาคม.
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ.(2545)ตำนานพุทธเจดีย์. กรุงเทพฯ: มติชน.
ถาวร เชื้อบุญมี.(2553) สัมภาษณ์ วันที่ 2 พฤษภาคม.

- ไทยรัฐออนไลน์.(2558). ชาวบ้าน อ.ด่านซ้าย กว่า 500 คนแห่ค้ำยัน ยก ‘พระธาตุศรีสองรัก’เป็นวัด.สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2564 จาก <https://www.thairath.co.th/news/local/494740>
- ณ ปากน้ำ.(2523).“สถาปัตยกรรมทางภาคอีสานของไทย”.วารสารเมืองโบราณ.ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2522-มกราคม 2523
- บ้านเมืองออนไลน์.(2564). เรื่องใหญ่! สำนักพุทธฯฟ้องศาลทวงคืนพระธาตุศรีสองรัก ยันเป็นวัด.สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2564 จาก <https://www.banmuang.co.th/news/region/257310>
- บุญมา เสริฐศรี.(2539).“ปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดเลย”ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ. กรุงเทพฯ : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา.(2548). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ธุรกิจที่ไม่มีวันตายของประเทศไทย.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ซี. พี.บุ๊คสแตนด์ดาร์ด.
- ประยูรธิ์ สิทธิพันธ์.(2503).เที่ยว71 จังหวัดรอบเมืองไทย.กรุงเทพฯ: กรุงธน.
- ประสาร บุญประคอง.(2512). “คำอ่านศิลาจารึกอักษรไทยเหนือ ภาษาไทย มาจากวัดพระธาตุศรีสองรัก”.วารสารศิลปากร. ปีที่ 13 เล่ม 1 พฤษภาคม.
- ภักดี สืบบุญการณ และคณะ.(2547).รายงานฉบับสมบูรณ์การการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาบ้านด่านซ้าย บ้านนาเวียง และนาหอ ลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและชาติพันธุ์ สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- มหาดไทย,กระทรวง.(2525).ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดเลย.กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.
- รัตนา แสงสว่าง.(2553).ห้องสมุดผู้สูงอายุจังหวัดเลย.เลย: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม121 ตอนพิเศษ129ง วันที่18 พฤศจิกายน 2547.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่52 หน้า3698 วันที่8 กุมภาพันธ์ 2478.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่99 ตอนที่155 วันที่21 ตุลาคม 2525.เรื่องจังหวัดต่างๆในประเทศไทย เล่ม3.(2500). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อุดม.
- วารสารรักษ์ด่านซ้าย.(2550). ปีที่5 ฉบับที่1.
- ศรีศักร วัลลิโภดม.(2546).ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ศิลปากร,กรม.(2529).จารึกในประเทศไทยเล่ม5.กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร.
- สนอง อุปลา,ร้อยตำรวจเอก.(2546).พัฒนาการประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย.
- สนอดกราส,เอเดรียน.(2541).สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพฯ:อัมรินทร์วิชาการ.

- สัมฤทธิ์ สุภามา.(2544).บทบาทเจ้าพ่อกวนเจ้าแม่นางเทียมต่อชุมชน:กรณีอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย.
- สาร สารทัศน์นันท์.(2528).พระธาตุศรีสองรักและเมืองด่านซ้าย.เลย : ม.ป.พ.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย.(2547).พระธาตุศรีสองรักดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.
เลย: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย.
- สีไพร,พระ. (2553) สัมภาษณ์ วันที่ 28 เมษายน.
- อำเภอด่านซ้าย.(2552).บรรยายสรุปด่านซ้าย.ด่านซ้าย: เอกสารอัดสำเนา.
- แอมอนิเยและเอเจียน.(2539).บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ.2438.เชียงใหม่: โครงการผลิต
เอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.